

Szoták Szilvia (szerk.)

A hiteles fordítás mint közfeladat

(Budapest, OFFI Zrt. 2020.
238 pp, ISBN 978-615-6272-00-3)

Fischer Márta

E-mail: fischer.marta@gtk.bme.hu

A közfeladatot ellátó intézményeknek kiemelt felelősségük és szerepük van abban, hogy a működésük során felhalmozódott tudást és tapasztalatot más intézményeknek és közreműködőknek átadják, és elősegítsék az adott szakterület szereplői közötti együttműködést. Különösen igaz ez egy olyan intézményre, amely 100%-ban köztulajdonban álló gazdasági társaságként közfeladatot lát el, és nem csupán egy szakterület, hanem egy önálló iparág – az ún. nyelvi iparág – szereplőjeként végez igazságügyi, jogi szakfordítási és hiteles fordítási feladatokat.

Felismerve e felelősséget, az OFFI Zrt. egy kiadványsorozatot indított el, amelynek első kötete *A névmódosítás mint közfeladat*, második kötete pedig *A fordítás mint közfeladat* címmel jelent meg. Ez utóbbi tanulmánykötet deklarált célja, hogy megossza a tapasztalatokat és jó gyakorlatokat – a fordítókkal, egyetemi oktatókkal, a közigazgatásban dolgozókkal és az igazságszolgáltatásban közreműködőkkel egyaránt. Fontos hangsúlyozni, hogy az intézmény saját tudásának megosztásáról van szó, hiszen a tanulmánykötet szerzői az OFFI saját munkatársai, vezetői, lektorai és terminológusai. „Így válhatunk mi is hitelessé” – hangsúlyozza előszavában az OFFI Zrt. vezérigazgatója és egyben a kötet sorozatszerkesztője, Németh Gabriella (Németh 2020: 8).

A bemutatást érdemes a címmel kezdeni, hiszen a kötet egészen végigvonul a hitelesség és a közfeladat fogalmának értelmezése. A *hitelesség* egy önálló jogintézményt takar, amelyet összetett és szerteágazó jogszabályi környezet jellemez – mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a kiadvány melléklete, amely tételesen felsorolja a hiteles fordítással összefüggő mintegy 109 (!) jogszabályt. A *közfeladat* jellegre is a hitelesség enged következtetni, amely – a tanulmányok érvelésében – megkülönbözteti e tevékenységet a nem igazságügyi tárgyú vagy célú egyéb fordítási szolgáltatásoktól. Bár a címben *fordításról* olvashatunk, fontos hangsúlyozni, hogy e tevékenység része az igazságügyi tolmácsolás is. Így a fordítást e kötetben tágan, a szűkebb értelemben vett fordítás mellett a tolmácsolást is magában

foglaló nyelvi közvetítésként értelmezhetjük. E rövid elemzés jól mutatja, hogy a kötet egyik fő értéke az alapfogalmak tisztázása. A közfeladat és a hiteles fordítás mellett olyan fogalmakkal is megismerkedhetünk, mint a *fordításhitelesítés*, az *apostille* és az OFFI-ban használt „*alapíratok*”.

A kötet 13 tanulmánya három téma köré rendeződik. Az első témakör történeti, nyelvi és jogi megközelítésben elemzi a hiteles fordításokat, a második bemutatja a hiteles fordítás nyelvtechnológiai és terminológiai támogatásának lehetőségeit, valamint az infokommunikációs és adatkezelési kihívásokat, a harmadik pedig egy-egy konkrét nyelvpárban hoz számos példát a hiteles fordítás során felmerülő nehézségekre. A kötetet a tárgymutató, a kötet szerzőinek ismertetése és az OFFI saját kiadványainak bemutatása zárja. Az alábbiakban a kötet első két fejezetének tanulmányait lineárisan mutatom be, míg a kötet harmadik fejezetének egyfajta szintézisét adom, és a példákat a különböző fordítási kihívások szerint csoportosítom.

A kötet első fejezetét Szoták Szilvia tanulmánya nyitja *A hiteles fordítás mint nyelvi közvetítés történeti megközelítésben* címmel. A szerző bemutatja, hogyan jelenik meg az állami fordítószolgálat múltjában a hitelesítő tevékenység, és milyen tanulságokkal szolgálhatnak e múltbéli tapasztalatok a jelenben. Számos idézet olvashatunk Ferencz József, a korabeli központi fordítóosztály első hivatali főnöke tollából, aki „*a fordítói munka érdemének kellő méltánylása*” szükségességére hívja fel a figyelmet – így gondolatai ma is aktuálisak lehetnek (Szoták 2020: 20). E tanulmányhoz szervesen kapcsolódik Kántor Ákos *E-közigazgatás és e-hiteles fordítás a XXI. században* című tanulmánya, amely részletesen bemutatja a hazai e-közigazgatás történetét és szabályozásának alapjait, valamint az e-hiteles fordítás – az OFFI közelmúltban bevezetett új terméke – eddigi tapasztalatait. A szerző rámutat, hogy az e-ügyintézés a nyelvi közfeladat-ellátásban is releváns, hiszen ügyfélként az OFFI köteles e-ügyintézési szolgáltatásokat igénybe venni. A tanulmány külön érdeme, hogy a jogalkotó számára is tartalmaz javaslatot az e-hiteles fordítások adminisztrációs terheinek csökkentése és e termék szélesebb körű elterjesztése érdekében.

Németh Gabriella *Az igazságügyi etikai szemlélet jelentősége a hiteles fordítási és a bírósági tolmácsolási nyelvi közvetítői tevékenységekben* című tanulmányában bemutatja, milyen igazságügyi etikai szempontokat vet fel a nyelvi közvetítő tevékenység közfeladatként való ellátása. A jogi és nem jogi következményei közül érdemes e helyen kiemelni, hogy a nem etikus magatartás a fordító és a tolmács szakma egészének presztízsére negatív hatással lehet. Nem véletlen, hogy az OFFI 2016-ban létrehozta a Hiteles Nyelvi Szolgáltatások Etikai Kódexét. Ugyancsak a szerző tollából született *A hiteles fordítási szolgáltatás és a rendelkezésre állás kötelezettsége* című tanulmány, amelyből megtudhatjuk, miért speciális közérdekű (hitelesítéssel garantált) állami feladat a hiteles fordítás. Ezért a szerző nem is tartja helyesnek a szolgáltatás megnevezést – e helyett a hiteles fordítási feladatellátást tartja megfelelőnek e tevékenység leírására.

A fejezetet Szoták Szilvia és Tamás Dóra tanulmánya zárja *A hiteles fordítás közérthetősége* címmel. A tanulmány bemutatja a hiteles fordítás és a közérthetőség kapcsolódási pontjait, majd a szociolingvisztika, a fogalmazás, a terminológia és a műfajtudatosság oldaláról közelítve elemzi a hiteles fordításokat a közérthetőségi szempontok alapján. A tanulmány fontos megállapítása, hogy a közérthető hiteles fordítás nem csak a jogalkalmazást és a jogbiztonságot szolgálja, de a magyar szaknyelv folyamatos fejlődéséhez is hozzájárul. A leírtakat nemzetközi tekintetével és számos nyelvi példával (*illetőleg* vs. *illetve*, *kártérítés* vs. *kártalanítás*) is alátámasztják a szerzők.

A második fejezet írásai a fordítás támogató eszközökre helyezik a hangsúlyt. Klenk Márk és Polácska Edina *Nyelvtechnológiai kihívások a hiteles fordításban* című tanulmánya rámutat, hogy a fordítás nem ott kezdődik, hogy „*a fordító nélkül a gépelésnek*” (Klenk és Polácska 2020: 99). A fordítást komoly nyelvi és technológiai előkészítésnek kell megelőznie, amihez elengedhetetlenek a nyelvtechnológiai eszközök. A tanulmányban így képet kaphatunk a teljes fordítási folyamatról, a folyamatközpontú megközelítés jelentőségéről, és olyan alapfogalmakkal is megismerkedhetünk, mint a *fordítási DTP*, a *projektcsomag* vagy a *szegmentálás*. A technológiai újítások, a digitális környezet óhatatlan hatással van az adat és az adathordozó biztonságára. Németh Gabriella az *Infokommunikációs és adatkezelési kihívások a nyelvi közfeladat-ellátásban* című tanulmányában ezért rámutat, hogy a fordítóipari digitális fejlesztéseket is az e-kereskedelem és az e-ügyintézés egyre komplexebb szabályozási környezetében kell megvalósítani.

E fejezet zárótanulmánya a terminológiai előkészítés és e munkát támogató technológiai eszközök fontosságára hívja fel a figyelmet. E tanulmányban fontos terminológiaelméleti alapfogalmak tisztázására kerül sor, úgy mint a *szövegorientált*, *célzott* és *tárgykörorientált* terminológiai munka vagy a *mester terminológiai adatbázis* és a fordítás során *szerkeszthető terminológiai adatbázis* közötti különbség. A szerzők emellett számos példát hoznak a fogalmi szinten megjelenő kihívásokra (részleges ekvivalencia, ekvivalencia hiánya) és az alkalmazható fordítási stratégiákra (honosítás vs. idegenítés). Találunk példát a megnevezések szintjén felbukkanó nehézségekre is – például amikor egy ügyfél a *közepes* minősítésű oklevele esetén szívesen látta volna az *average* megfelelőt a *satisfactory* helyett, ez utóbbi negatív kicsengése, konnotációja miatt.

A kötet tanulmányainak harmadik csoportját öt írás alkotja, amelyek egy-egy nyelvpárban és gyakorlati példák sokaságán keresztül mutatják be a hiteles fordítás kihívásait. Az alábbiakban e tanulmányokban szereplő példákat a fordítási nehézségek alapján különböző csoportokba rendeztem – ezzel is jelezve, milyen sok szempontból közelítették meg a szerzők a hiteles fordítás során felmerülő döntéseket.

A példák első csoportját a fordítók számára komoly csapdát jelentő hamis barátok képezik. A francia közjegyzői okiratokban jelenik meg gyakran a *reçu*, amelynek magyar megfelelője nem az *átvette*, hanem a *készítette*, ahogyan a *nom* sem egyszerűen *név*, hanem *családi név* (Pablényi Magdolna: *A hiteles fordítások*

kihívásai a francia okiratfordítások egyes típusaiban). Angol-magyar nyelvpárban a *chancellor* fordítása jelenthet hasonló problémát, ez a terminus ugyanis – a több tagintézményből álló amerikai egyetemek esetében – nem *kancellárnak*, hanem *dékánnak* feleltethető meg (Boronkay-Roe Zsuzsanna: „Ki volt tanítód? Hol jártál iskolába?” *Az oktatással kapcsolatos angol nyelvű okiratok fordításáról*)

A pluricentrikus nyelvek ugyancsak a megnevezések szintjén okoznak nehézségeket. Itt olyan nyelvekről van szó, amelyek egyidejűleg több ország fogalmi rendszerét is leírják, azaz egy nyelven belül, de eltérő megnevezéseket használnak az adott fogalomra. Erre példa a *maire* (FR) és a *bourgmestre* (BE) a magyar *polgármester* megfelelőjeként vagy az *émolument* (CH) és a *droits perçus* (FR) az *illeték* megfelelőjeként. Német-magyar nyelvpárban hasonló példa az *eingetragene Lebenspartnerschaft* (D) és az *eingetragene Partnerschaft* (A, CH) a *bejegyzett élettársi kapcsolat* magyar megfelelőjeként (Dihen Judit: *A magyar és a német nyelvű anyakönyvi kivonatok hiteles fordításának kérdései*). Bár a szerb és a horvát nyelvek látszólag ebbe a kategóriába tartoznak, ez azonban közel sincs így. A két nyelv nem csak írásmódjában, hanem a nyelv valamennyi szintjén eltér egymástól, így a fordítónak figyelnie kell arra, hogy ez esetben a két országhoz (két külön fogalmi rendszerhez) egyben két külön nyelv is kapcsolódik (Lehocki-Samardžić Anna és Guelmino Szilvia: *A hiteles fordítások problematikája a délszláv nyelvek tekintetében*).

A fogalmi szintű, eltérő fogalmi rendszerekből adódó fordítási nehézségekre mutatnak példát a francia és az olasz anyakönyvi okiratok, hiszen mindkét országban önkormányzatunként többféle forma és tartalom létezhet. A forrásnyelvi terminusokat tehát nem lehet automatikusan megfeleltetni célnyelvi terminusokkal (Csányi-Siffel Enikő: *A hiteles fordítások megoldásai az olasz nyelvű okiratfordításokban*). Előfordul az is, hogy nem a részleges egyezés, hanem a célnyelven hiányzó fogalom okozza a problémát. Az okiratokban kitöltendő *anya neve* például egy magyar sajátosság (csak Magyarországon létező személyazonosító adat), amely – számunkra természetes módon – az *anya* születési (és nem aktuális) nevét takarja. Ezért németül is pontosítani kell, *Vor- und Geburtsname der Mutter* a helyes megfelelő.

A részleges ekvivalencia és az ekvivalencia hiánya különböző stratégiák alkalmazását igényli a fordítótól. A fordítás kulcsa ekkor az, hogy a fordító nem egyetlen jó megoldásban gondolkodik, „hiszen az eltérő kontextusok más-más megoldási lehetőséget kínálhatnak” (Boronkay-Roe 2020: 132). E megoldási lehetőségek mögött két, a fordításelméleti és terminológiaelméleti szakirodalomban is hivatkozott alapstratégia – a honosítás és az idegenítés – húzódik meg. Míg a honosítás lényegében a forrásnyelvi és célnyelvi fogalom *megfeleltetését* (*funkcionális ekvivalens*), addig az idegenítés a forrásnyelvi fogalom célnyelven való leírását, *fordítását* jelenti, tükörfordítás, kölcsönzés, neologizmus alkotása révén. Az idegenítés stratégiájának eredményét nevezhetjük *fordítási ekvivalensnek* vagy – ahogyan a kötet tanulmányai is teszik – *terminusjelöltnek*. A terminusjelölt megnevezés utal arra, hogy e fordítói megoldások kezdetben még újak. Nem szabad

azonban elfelejtetni, hogy a használat elterjedésével elképzelhető, hogy a „*terminusjelölőből terminus lesz*” (Boronkay-Roe 2020: 135), így a jelenségek elnevezésénél érdemes e szempontot figyelembe venni.

A tanulmányokban megjelenő további példákat e két alapstratégiának megfelelően foglalom táblázatba, részletes magyarázatuk a kötet utolsó fejezetének tanulmányaiban megtalálható.

1. táblázat

Példák a honosítási és idegenítési stratégiára a kötetben

NYELV-PÁR	FNY-I TERMINUS	CNY-I TERMINUS		MEGJEGYZÉS
		HONOSÍTÁS	IDEGENÍTÉS	
fr – hu	PACS	bejegyzett- élettársi- kapcsolat	polgári szolidaritási szerződés	PACS: egynemű és kétnemű párok is
hu – hr	kúria	vrhovni sud		a két fogalomban több a ha- sonlóság, megfeleltethetők
hr – hu	vrhovni sud	kúria	legfelsőbb bírótság	fontos a nyelvirány (horvátról magyarra már nem működik a megfeleltetés)
hu – de	születési hely és idő	Tag und Ort der Geburt	Geburtsort Geburtsdatum	a hiteles fordításban követett megnevezés
it – hu	trascrizione	hazai- anyakönyvezés	bejegyzés	túl nagy volt az eltérés a két fogalom között
it – hu	emigrazione	kivándorlás/ áttelepülés/ letelepedés	külföldre település	a magyar megnevezések mindegyike már „foglalt” volt
en – hu	college	egyetem/ kar/ főiskola/felső- középiskola	Dartmouth College (egyetem)	példa a két stratégia kombiná- ciójára (a hiteles fordítások- nál kialakult gyakorlat)

E példák sokasága mellett a kötet további erénye, hogy a tanulmányok felhívják a figyelmet a fordítói döntéseket befolyásoló további tényezőkre. Így különösen arra, hogy a javasolt megoldásokat felülírhatják a már megjelent, magasabb rendű jogszabályok. Bár az *önkormányzat* magyar megfelelőjeként helyesebb lenne a *Stadtverwaltung*, *Gemeindeverwaltung* vagy *Magistrat* megnevezés, de az alaptörvénybe az *örtliche Selbstverwaltung* került, ezért a fordítónak is ezt kell alkalmaznia. Hasonló probléma merül fel az olasz anyakönyvi kivonatok magyarra fordításakor, amelyeket a különböző típusok ellenére is egységesen *anyakönyvi kivonat*nak kell fordítani, az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény alapján.

A gyakorlati példák mellett a tanulmányok számos, gazdag szakirodalmi hivatkozással ellátott elméleti írást is tartalmaznak. Így a kötetet a gyakorló fordítók és tolmácsok mellett az oktató-kutatók, valamint a döntéshozók is haszonnal forgathatják. A tanulmányok a szakfordító- és tolmácsképzésekben is kiválóan használhatók, hiszen a folyamatközpontú megközelítésnek köszönhetően a hallgatók a fordítás egy speciális területének kulisszatitkaiba nyernek bepillantást. A kötet nagyban hozzájárul a (hiteles) fordítással kapcsolatos tévhitek eloszlatásához is. A kötetet lapozgatva a fordítási háttérismerettel nem rendelkező olvasó számára is egyértelművé válik, hogy a fordítás – és azon belül a hiteles fordítás – jóval összetettebb tevékenység annál, mint ami a köztudatban él.

Zárszóként álljon itt egy idézet a már hivatkozott Ferencz Józseftől, akinek 1872-ben papírra vetett gondolatai közel százötven év távlatából sem veszítettek aktualitásukból: „*Ami a hű fordítás eszközését illeti, ez nemcsak lelkiismeretes-séget és tiszta akaratot, nemcsak pusztán nyelvismeretet, hanem tárgyilagos szakavatottságot is igényel, ... továbbá hosszabb gyakorlatot éppen a fordítási szakmában tételre föl; minél fogva ezek a tulajdonságok nem éppen a mindennapi képességgel tehetők párhuzamba.*” (Sztók2020: 20).

